

OSMANLI DONANMA CEMİYETİ

Prof. Dr. Necdet AYSAL

Osmanlı Donanma Cemiyeti, II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamında İstanbul'da 19 Temmuz 1909'da donanmaya maddi destek sağlamak amacıyla gönüllü kişiler tarafından kurulan bir sivil toplum kuruluşudur. 16 Ağustos 1909'da çıkan "Cemiyetler Kanunu" ile meşruiyet kazanarak yasal bir statüye kavuşan cemiyet; İttihat ve Terakki ile yakın ilişkiler kurmuş, devletçe desteklenmiş ve yarı-resmî bir kuruluş niteliği kazanmıştır.

20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti; siyasi, sosyal ve ekonomik sıkıntılarla tam anlamıyla bir tükenişin içine girmiştir. Kapitülasyonlar, ticaret sözleşmeleri ve borçlarla yaşanan mali bunalımlar, üst üste kaybedilen savaşlar, savaşlardaki büyük askerî harcamalar ve toprak kayıpları ekonomiyi derinden etkilemiştir. Özellikle Trablusgarp, Bingazi dışındaki Kuzey Afrika topraklarının İngiltere ve Fransa arasında paylaşıldığı ve Balkanlar'da silahlanma yarışının başladığı günlerde Akdeniz, Ege ve Karadeniz'de bozulan dengelerin yeniden kurulabilmesi için Osmanlı donanmasının güçlendirilmesi gerekiyordu. Üç tarafı denizlerle çevrili İmparatorluğun güvenlik zafiyeti ve güçlü bir donanmaya ihtiyacı kamuoyunun duyarlılığını artırmıştır. Donanmanın yetersizliği ve modernize edilmesi konusu kamuoyunda sürekli gündemde tutulmuş, birçok liva ve sancakta gemi satın alınması için aynı ve nakdî yardım toplama kampanyaları başlatılmıştır. Bu kampanyalara başlangıçta Tanin Gazetesi aracılık etmiş ve yardım gönderenlerin isimlerini gazete de yayınlarak kampanyanın geniş halk kitlelerine ulaştırılmasına öncülük etmiştir.

Osmanlı donanmasına yardım kampanyalarının devam ettiği günlerde, İstanbul'da 10 Temmuz 1909'da Belediye Dairesi'nin Sağlık Heyeti'nde görevli Doktor Hafız İbrahim, Dr. Petraki Papadopulo, İsmail Hakkı ve Baş Mühendis Haşim Bey arasında donanmanın durumu ve başlatılan yardım kampanyaları hakkındaki görüşme, cemiyetin kuruluşu yolunda atılan ilk adım olacaktır. Doktor Hafız

İbrahim Bey ve arkadaşları, başlatılan bu yardım faaliyetlerinin bir teşkilat çatısı altında ve tüm yurttaki ulusal bir kampanyaya dönüştürülmesiyle başarıya ulaşacağı fikrinde mutabık kalmışlardır. Osmanlı Devleti'nin dönem içerisindeki nüfusu ve Anadolu halkının yardımseverliği de dikkate alınarak yaklaşık 30 milyon kişiden her ay bir kuruş bağışta bulunmaları istenecek ve üyelere toplanacak 40 para aylık aidat ile Donanma Cemiyeti'nin kuruluşu gerçekleştirilecektir.

Cemiyetin kuruluş hazırlıklarının devam ettiği günlerde, tecrübesine güvenilen Âyan Meclisi Başkanı Mehmet Sait Paşa'dan yardım talep edilmiş ve dönemin Tercümân-ı Hakikat gazetesi imtiyaz sahibi Nüzhet ve başyazar Hüseyin Kazım Beyler ile bağlantıya geçilmiştir. Cemiyetin kuruluş amacının geniş halk kitlelerine kısa sürede duyurulması işini adı geçen gazete bizzat üstlenmiştir. Cemiyetin kuruluşu, 19 Temmuz 1909'da Etibbâ-yı Mülkiye Kulübü'nde yapılan toplantı ile gerçekleşmiştir. İstanbul'un gönüllü Müslüman ve gayrimüslim tüccarları, ordu mensupları, belediyeler, resmî cemiyetler, kulüpler, ruhani başkanlar ve basın mensuplarının katılımıyla gerçekleşen bu toplantıda, cemiyetin adı "Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Milliye Cemiyeti" olarak belirlenmiştir. 28 gönüllü iştirakçinin katılımıyla ve Bahriye Mirlivası Rasim Paşa'nın geçici başkanlığında yapılan görüşmeler sonunda 15 kişilik bir İdare Heyeti belirlenmiştir. Toplantıda Hüseyin Kâzım Bey, donanmanın güçlendirilmesi için bugüne kadar yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermiş ve halkın heyecanını dile getirmiştir. İlk girişimcilerden birisi olan Doktor Petraki Papadopulo ise toplantının amacını şu sözlerle ifade etmiştir: "... Kuvvetli bir donanmaya sahip olmadıkça, devlet ve milletçe her ne kadar kalkınmış olursak olalım, siyasette daima mahcup ve mağlup olmaktan kendimizi kurtaramayacağız. Hükümet her ne kadar donanmanın ihyası için bütçeye yılda iki milyon lira ödenek ayırmışsa da bu maksada kifayet etmeyecektir. Bu itibarla milletin hamiyeti ve vatanperver hislerine başvurma düşünülmüştür. Filhakika evvelce Enver ve Niyazi kruvazörleri inşası için Tanin gazetesinin teşebbüsü olumlu bir sonuç vermemişse de bugün için durumun daha çok umut verici olduğu gözle görülecek kadar açıktır. Otuz milyon Türk ayda sadece

birer kuruş vererek kısa zamanda milyonlar birikebilir. Almanya, bu yolla on yılda İngiltere'yi endişeye düşürecek bir donanmaya sahip olmuştur..."

Cemiyetin kurucuları, yaptıkları hesaba göre sadece on milyon Osmanlı vatandaşından bile ayda bir kuruş almak suretiyle ayda on milyon kuruş, yani 100.000 lira, yılda 1.200.000 lira toplayabileceklerdi ki bu da yılda bir dretnot ya da iki birinci sınıf kruvazör anlamına gelmekteydi. Böylece on yıl içinde hükümetin de desteğiyle Fransız donanması gücüne erişilecekti. Özellikle örnek alınan "Flottenverein" Alman Muâvenet-i Milliye Cemiyeti, bu yöntemle on yıl içerisinde Alman donanmasını İngiltere'yi endişelendirecek bir seviyeye getirmişti.

Cemiyetin 20 Temmuz 1909'da yapılan ikinci toplantısında Genel Kurul Başkanlığı'na Tüccardan Yağcızade Şefik Bey ve Başkan Yardımcılıklarına ise Bahriye Mirlivası Rasim Paşa ile Avukat Kadri Bey seçilmiştir. Toplantıda Yönetim Kurulu üyelerinin seçimi de yapılmış ve Yağcızade Şefik, Tüccardan Mehmet Abut, Bahriye Mirlivası Rasim Paşa, Tabip Dr. Fuat Süreyya Paşa, Avukat Kadri, Belediye Azası Selahattin, Belediye Dairesi üyesi Faiz, Tercümân-ı Hakikat Gazetesi sahibi Nüzhet, Başyazarı Hüseyin Kazım, Piyade Üsteğmen Ziya Dr. Hafız İbrahim, Dr. İsmail Hakkı, Dr. Petraki Papadopulo ve Mühendis Haşım, Yönetim Kurulu üyesi olmuştur. Aynı toplantıda Yönetim Kurulu üyelerine, Cemiyet nizamnamesini hazırlama görevi verilmiştir. Kanunlara ve cemiyet işlerine vâkıf kişilerce oluşturulan komisyon, 22 Temmuz 1909'da çalışmalarına İngilizlerin "Navy League" ve Almanların "Flottenverein" isimli donanma cemiyetlerinin ana tüzüklerini Türkçeye çevirerek başlamıştır. Çalışmaların sonunda 2 Ağustos 1909'da hazırlanan ana nizamname ve bağışların alınış usulüne dair yönetmelik tasarısı "Usûl-ü Cibayet Talimatnâmesi", Cemiyet Genel Kurulu'ndan geçirilerek 23 Ağustos 1909'da Hükümet'e arz edilmiştir.

25 madde halinde hazırlanan ve gayrimüslim unsurlar için çeşitli dillere de çevirisi yapılan Nizamname'de, cemiyetin kuruluş amacı, üyeler ve idare teşkilatı, genel kurul ve yönetim kurulunun görevleri, yardım toplama usulleri ve taşra teşkilatına

yer verilmiştir. Nizamnamede Cemiyet'in kuruluş amacı şu şekilde dile getirilmiştir: "... Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Milliye Cemiyeti, Osmanlı Devleti'nin Düvel-i Muazzama arasındaki mevkiini muhafaza ve menafi-i umûmiyeyi ve münasebât-ı ticariyesini temin için ihtiyacatımızla münasip bir kuvve-i bahriye vücuda getirmek maksadıyla teşekkül etmiştir. Ve bu maksada vasıl için maddi ve manevi lazım gelen tedâbir ve vesait-i meşrûaya müracaatla mükelleftir."

Nizamnamenin diğer maddelerinde ise amacına uygun olarak çalışmak isteyen herkesin cemiyete üye olabileceği; yaş sınırı olmaksızın herkesin cemiyete yardımda bulunabileceği; Cemiyet genel kurulu ve yürütme kuruluna seçilecek üyelerin Osmanlı vatandaşı olmaları; ayda 40 kuruş ödemeyi kabul eden her Cemiyet üyesine istediği takdirde hesapları inceleme yetkisi tanınacağı; Cemiyet gelirlerinin artırılması için çok çeşitli faaliyetlere yer verileceği öngörülmektedir. Donanma Cemiyeti'ni dönemin birçok yardım derneğinden farklı kılan özellikleri arasında, ülke genelinde hızla örgütlenmesi, çok geniş kitlelere hitap etmesi, devamlılığı ve yardım toplama işini şeffaf bir şekilde gerçekleştirmesi söylenebilir.

Gönüllü kişiler tarafından kurulan cemiyet, kısa bir süre sonra devletin de desteğini almıştır. Hükümetçe nizamnamenin incelenmesi ve tasdiki 4 Kasım 1909'da gerçekleşmiştir. 15 Kasım 1909'da ise Padişah'ın himayesine alınan cemiyetin başkanlığına Âyan Reisi Mehmet Sait Paşa getirilmiştir. Cemiyet, nizamnamesinin onaylanmasıyla birlikte örgütlenme çalışmalarına hız vermiştir. 1910'da 29'u vilayet, 28'i liva, 56'sı kaza ve 9'u nahiye olmak üzere toplam 122 şubenin açılışı gerçekleşmiş ve bu sayı 1911'de ise 331'e ulaşmıştır. Dönem içerisinde yurt içi ve yurt dışında açılan şubelerden bazıları şunlardır: "Edirne, Erzurum, Adana, Ankara, Aydın, İzmit, Bitlis, Bursa, Bolu, Çatalca, Diyarbakır, Sivas, Samsun, Trabzon, Kastamonu, Kala-yi sultaniye, Konya, Mamûretülaziz, Van, Basra, Bağdat, Bingazi, Beyrut, Cebel-i Lübnan, Cezâyir- i Bahr-i Sefîd, Hicaz, Halep, Resmo, Zor, Selanik, Suriye, Trablusgarp, Kıbrıs, Kudüs, Kandiye, Kosova, Medine-i Münevvere, Mısır, Manastır, Musul, Yanya,

Yemen, Berlin ve Paris”

Osmanlı Donanma Cemiyeti'nin başlıca gelir kaynaklarının büyük bölümünü nakdî gelirler oluşturmaktadır. Özellikle üye aidatları ve Trablusgarp Savaşı, Girit Meselesi ve Cihâd-ı Ekber'in ilan gibi olağanüstü günlerde düzenlenen yardım kampanyalarıyla halktan milyonlarca kuruş nakdî yardım toplandığı belgelerde açıkça görülmektedir. İlk yıllarda en fazla yardımı ordu mensupları yapmıştır. Sivil ve askerî görevlilerin büyük kısmı, birer veya ikişer maaşlarını Donanma Cemiyeti'ne bağışlamışlardır. Cemiyet, aynı ve nakdî yardımları “Usul-i Cibâyet Tâlîmatnâmesi” adı verilen ve 11 maddelik gelir toplama yönergesi çerçevesinde yapmıştır. İtalya'nın 1911'de Trablusgarp'a saldırmasıyla başlayan süreçte hükümet harekete geçmiş ve Donanma Cemiyeti yararına maarif başta olmak üzere arazi, emlak ve temettü vergilerine zamlar yapmıştır. 2 Şubat 1912'de Tanin gazetesinin önderlik ettiği kampanyada “Enver ve Niyazi Kruvazörleri” için toplanan paraların tamamı, Osmanlı Mebusan Meclisi kararıyla Donanma Cemiyeti'ne devredilmiştir. Bunların dışında nakdî gelirler arasında zekâtların cemiyete verilmesi, park ve müzelere giriş ücretlerinden cemiyet adına bir miktar para alınması, sahil kesimleri ve İstanbul'da faaliyet gösteren kayıkçıların bir günlük kazançlarını cemiyete tahsis etmeleri gösterilebilir. Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle birlikte çok sayıda mücevheratına el konmuştur. Hazırlanan bir talimatname ile bu mücevherlerin bir kısmı Paris ve Londra'da satılmış ve bu satıştan cemiyet çok büyük bir nakdî gelir elde etmiştir. Osmanlı hanedan mensupları, cemiyete büyük miktarlarda maddi destekte bulunmuştur. Özellikle Sultan Mehmet Reşat ve VI. Mehmet Vahdettin'in cemiyetin fahri başkanlığını yürütmeleri yardımın kapsamını genişletmiştir. Şehzade Yusuf İzzettin ve Abdülmecit Efendilerin himayelerinde düzenlenen spor müsabakaları, yarışlar ve konserlerden elde edilen gelirlerin tamamı cemiyete gelir kaydedilmiştir.

Cemiyete nakdî yardımların yanı sıra çok sayıda aynı yardımlar da yapılmıştır. Bunlar arasında çok çeşitli hediyelik eşyalar, silahlar, gayrimenkuller, kurban derileri, boynuz gibi objeler yer almaktadır.

dır. Cemiyet bünyesinde eşyaların çoğalmasıyla birlikte tarihî değeri olmayanların açılacak bir sergide satılması kararlaştırılmıştır. İlk sergi Sultanahmet'te açılmış ve Anadolu'da buna benzer sergiler açılarak cemiyete yüksek miktarlarda gelir sağlanmıştır. Cemiyete yapılan aynı yardımlar arasında tütün, koza, fındık, zahire gibi büyük miktarlarda zirai mahsul-ler de yer almaktadır. 24 Eylül 1916'da çıkarılan “Mükellifât-ı Ziraîye Kanunu”, çiftçi olan ve zorunlu askerlik hizmeti dışında tutulan tüm Osmanlı tebaasının, Ziraat Nezareti'nin belirlediği oranlarda ziraatla uğraşarak üretime katkıda bulunmalarını zorunlu tutmuştur. Ayrıca hazırlanan irade-i seniyye ile vilayet ve kazalarda bu kanunun yürütülmesinden ziraat heyetleri sorumlu tutulmuştur. Bu heyetler, işlenmeyen boş tarlaları tespit edecek ve kamu yararına çalışan kurumlara tahsis edeceklerdir. Bu bağlamda Donanma Cemiyeti, tüm yurttaki bir ziraat seferberliği başlatarak kendisine verilen görevi başarı ile yerine getirmiştir.

Cemiyet, savaş yıllarının ekonomik sıkıntılarını ortadan kaldırmak ve ordunun zaruri ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Milli Savunma Bakanlığı ile ortak “harp tarlaları” adı verilen üretim merkezleri oluşturmuştur. Sahipsiz ve ekim yapılmayan arazilerde yetiştirilen ürünlerin bir kısmının (mısır, patates, nohut, fasulye buğday ve arpa) satışıyla elde edilen gelir, cemiyete büyük destek sağlamıştır. Cemiyet, Mükellifât-ı Ziraîye Kanunu çerçevesinde zirai faaliyetleri daha sistematik bir şekilde yürütmek amacıyla bir talimatname hazırlatmıştır. Üyelerden Hacı Hilmi ve Hüseyin Kadri Bey tarafından hazırlanan ve 15 Şubat 1915 tarihinde kabul edilen bu talimatname ile “Donanma Cemiyeti Ziraat Encümeni” adı verilen bir kurul oluşturulmuştur. Bu kurul; arazi kiralanması, alet ve edevat satın alınması, tohumluk alınması, amele tedariki ve yetiştirilmesi öngörülen patates, nohut, mısır, fasulye, mercimek gibi mahsullerin ekimlerinin yapılması gibi hususlarda yetkili kılınmıştır. Cemiyet, donanma tarlalarında gerçekleştirdiği zirai üretimle çok yüksek miktarlarda gelir elde etmiştir.

Kültür hizmetlerine de duyarsız kalmayan Osmanlı Donanma Cemiyeti, basımını gerçekleştiren

tirdiği mecmua, kitap, risale, beyanname ve tiyatro gösterileriyle kendisinden söz ettirmiş ve yüksek miktarlarda gelir sağlamıştır. Mart 1910'da çıkarılan Donanma Mecmuası'nda askerî, edebî, tarihî, sosyal ve zirai pek çok konuya yer verilmiştir. Mecmuanın nakdî gelir dışında Türk kültür hayatı ve maneviyatına yönelik hizmetleri son derece önemlidir. Dönem içerisinde kanunlar, anlaşmalar ve toplumu ilgilendiren konularla ilgili hazırlanan düsturların basım ve yayım işleri cemiyete verilmiştir. İsteğe göre hazırlanan bu eserler, abonelere para ile gönderilmiş ve büyük gelir sağlamıştır. Cemiyet kendi adına kitap ve risaleler bastırıldığı gibi çeşitli yazarlar tarafından cemiyete bağışlanan kitapları da yayınlarak büyük hizmetlerde bulunmuştur. Bu kitapların bir kısmını satarak gelir elde etmiş ve bir kısmını da cephede bulunan askerler, okullar, hastaneler ve kütüphanelere hediye etmiştir. Ayrıca cemiyet bünyesinde büyük bir kütüphane oluşturulmuştur.

Başlangıçta Donanma Cemiyeti'ne yardım toplamak için tiyatro ve gösteriler düzenlenirken daha sonraları cemiyet, kendi temsil heyetini kurmuş ve tiyatronun gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Cemiyet, tiyatro dışında sinemaya da ayrı bir önem vermiş ve yapılan askerî manevralar sinema filmi olarak çekilmiş ve halka izletilmiştir. Bu etkinliklerin yanı sıra konserler, balolar ve konferanslar düzenlenerek halktan maddi ve manevi yardım talep edilmiştir.

Kültürel faaliyetler arasında yer alan spor müsabakaları da cemiyete önemli ölçüde gelir sağlamıştır. Bu dönemde cemiyetin ağırlıklı olarak deniz sporuna önem verdiği, İstanbul Moda'da yapılan deniz yarışlarında bir hayli iane topladığı görülmektedir. Bunların dışında at yarışı, bisiklet, koşu ve güreş vb. sporları organize eden ve gelir elde eden cemiyetin pek çok spor kulübüne de yardım yapması son derece anlamlıdır. Donanma Cemiyeti'nin en fazla gelir getiren faaliyetleri arasında kibrit ve sigara kağıdı imtiyazı gelmektedir. Cemiyet adına bu imtiyazın açık arttırma usulüyle satışından çok büyük gelir elde edilmiştir. Sigara kağıdı ve kibritler yalnızca ülke içinde değil yurt dışında da büyük rağbet görmüştür.

Cemiyetin gelir kaynaklarından bir diğeri ise piyangodur. Cemiyet belirli aralıklarla donanma ve tersane piyangosu adıyla çekilişler düzenlemiş ve halkın bu çekilişlere ilgisi yoğun olmuştur. İtibar-ı Milli Bankası'nın güvencesiyle ve hükümetten izin alınarak gerçekleşen bu çekilişlerin geliri tersane inşasına ayrılmıştır. Cemiyet bu faaliyetlerin dışında kartpostal, zarf, takvim, rozet, kol düğmesi, kravat iğnesi, kâğıt mendil, kurşun kalem gibi objeler hazırlatmış ve bunların satışı için kampanyalar düzenlemiştir. Bu kampanyalarda halkın milli ve manevi duygularına hitap eden sloganlar kullanılmıştır. "Barbaros Hatırası" olarak basılan yardım zarfının üzerinde "Osmanlılar, 12.000 mil sahillerimiz var. Harp gemilerimiz o derece çok ve kuvvetli olmalıdır." ifadesi yer almaktadır. Bağış yapanların isimlerine başta Donanma Mecmuası olmak üzere dönemin gazetelerinde yer verilmiş ve halk, bağış yapmaya teşvik edilmiştir.

Cemiyet, kuruluşundan itibaren çok çeşitli alanlarda faaliyetler göstererek yüksek meblağlarda iane gelirine sahip olmuştur. Bu gelirleri ise donanmayı güçlendirmek için savaş, nakliye gemileri ve askerî mühimmat alımlarında kullanmıştır. Alımlar esnasında Harbiye ve Bahriye Nezaretleri ile koordineli çalışılmış ve teşkilatın acil ihtiyacı olan gemilerin satın alınmasına özen gösterilmiştir. Cemiyet, Osmanlı donanması için ilk gemi satın alım sözleşmesini 18 Mayıs 1910 tarihinde yapmış ve bir Alman firmasıyla 4 torpido muhribinin satın alınması hususunda anlaşmıştır. Yaklaşık 616 ton ağırlığına sahip olan ve Yedigâr-ı Millet, Muâvenet-i Milliye, Numûne-i Hamiyet ve Gayret-i Vataniye isimlerini taşıyan bu muhripler, Ağustos 1910 yılında Osmanlı donanmasına katılmışlardır. Cemiyet ,satın aldığı ilk gemiye millete bir minnettarlığın ifadesi olarak "Yedigâr-ı Millet" adını vermiştir. Savaş gemilerine milli kahramanların isimleri "Barbaros Hayrettin, Turgut Reis, Fatih, Reşadiye, Reşit Paşa, Mithat Paşa" ile milli hisleri ön plana çıkaran isimlerin "Gayret-i Vataniye, Numune-i Hamiyet vs." verildiği görülmektedir. Cemiyet Almanya'dan satın aldığı dört torpido muhribinden sonra 1 Ağustos 1910 tarihinde iki zırhlı savaş gemisinin alımı için Alman hükümetiyle görüşmelere başlamıştır. Yirmişer milyon Osmanlı lirası bedel karşılığında satın alınacak

iki gemi için 26 zabıt ve 38 mürettebat görevlendirilmiştir. 28 Ağustos 1910'da teslim alınan ve her biri 10.060 tonluk olan bu zırhlılara "Barbaros Hayrettin" ile "Turgut Reis" isimlerinin verilmiş olması kamuoyunun da hoşuna gitmiştir.

Cemiyetin 1910 yılında yapılan kongresinde Osmanlı deniz ticaretinin yabancıların elinde olduğu ve açık denizlerde ulaşımı gerçekleştirecek nakliye gemilerine ihtiyaç olduğu dile getirilmiştir. 4 Mayıs 1911 tarihinde Hükümet'in de onayı alınarak İngiltere'den beş adet "Sefain-i Nakliye" satın alınması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Cemiyet, İstanbul'da teslim aldığı iki gemiye "Reşit Paşa" ve "Mithat Paşa" ismini vermiştir. Donanma Cemiyeti Giresun Şubesi, büyük bir yardım kampanyası başlatmış ve teslim alınan üçüncü gemiye "Giresun" adının konmasını merkezden talep etmiştir. Merkez, satın alınan gemi bedelinin yarısını ödeyen ve diğer yarısını da ödemeyi de taahhüt eden Giresun şubesinin talebini uygun görmüştür. Bu vapurlar askerî nakliyatta kullanılmak üzere Bahriye Nezareti'ne teslim edilmiştir. Balkan Savaşları sırasında Osmanlı Devleti'nin denizlerde en büyük düşmanı haline gelen Yunanistan, Avrupa'dan aldığı destekle donanmasını her geçen gün güçlendirmiştir. Mısır'da ikamet eden Yorgo Averof isimli zengin bir Rum vatandaşı, Yunanistan'a çok güçlü bir kruvazör hediye etmiş ve kendi adını verdiği Averof zırhlısı, İtalyan tersanelerinde inşası tamamlanarak Yunanistan'a teslim edilmiştir. Ege'de dengeleri değiştiren bu olay üzerine Hükümet, bahriye programını bir an önce gerçekleştirmek üzere harekete geçmiştir. İngiliz Vickers-Armstrong firmasına Mayıs 1911'de "Reşadiye" ve "Sultan Osman" isimli iki adet modern dretnot ısmarlanmıştır. 1914 yılı başında bir heyet gemileri teslim almak için İngiltere'ye gönderilmiş ancak 3 Ağustos 1914 tarihinde İngiltere Hükümeti resmî olarak bu gemileri teslim etmeyeceğini bildirmiştir. Sonraki günlerde tamamlanan iki gemi İngiliz Kraliyet donanmasına katılacaktır. İngiltere'nin bu hareketi, Anadolu'da pek çok tepkiyi beraberinde getirmiştir.

Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Milliye Cemiyeti, 17 Şubat 1914'te "Osmanlı Donanma Cemiyeti" olarak isim değiştirmiştir. Osmanlı Dev-

leti, Birinci Dünya Savaşı'na 11 Kasım 1914'te dâhil olmuş ve savaş sırasında askeri ve ticari gemileri büyük zarar görmüştür. Donanma Cemiyeti, bu zararı hafifletmek için Romanya'dan ticaret gemisi satın almak için girişimlerde bulunmuş ve üyelelerinden Ali Şükrü ile İnşaat Mühendisi Hafız Bey'i Romanya'ya göndermiştir. Karşılıklı görüşmeler sonrasında 600 ton büyüklüğünde bir gemi ile 150 tonluk bir römorkör satın alınmıştır. Ancak savaşın kaybedilmesi ve mütareke koşulları, bu gemilerin teslim edilmemesine yol açmıştır.

Cemiyet; kuruluşundan itibaren gemi satın alınması, harp malzemeleri, askerî yiyecek, giyecek ve iaşenin temin edilmesinde rol oynamış, askerlerin kışlık ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olmuştur. Cemiyet, bu faaliyetlerin yanı sıra Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın uçak alımı için başlattığı kampanyaya da destek vermiştir. Donanma Cemiyeti, yaptığı tüm faaliyetlerle ilgili gelir gider cetvellerini dönemin gazeteleri ve Donanma Mecmuası'nda halkla paylaşmıştır. Ayrıca nizamname de cemiyet üyelerine hesapları inceleme yetkisinin verilmesi, Cemiyet'in son derece şeffaf çalıştığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bunların dışında Cemiyet'in kendi içinde kurduğu denetleme sistemi ve üyelerin, yörelerin etkili ve sevilen kişileri arasından seçilmesiyle görevi kötüye kullanımların önüne geçilmiştir. Halktan gelen her şikâyet dikkate alınmış ve konu gerektiğinde adli mercilere havale edilmiştir. Cemiyet ianelerine bakıldığında Karadeniz bölgesinde kurulan donanma şubelerinin "Trabzon, Gümüşhane, Rize, Giresun, Ordu, Tirebolu, Vakfıkebir, Of, Araklı, Maçka, Bartın, Zonguldak, Ereğli, Mudurnu vs." daha aktif çalıştıkları ve iane topladıkları görülmektedir. İlane meblağını etkileyen unsurların başında ise bölgelerin ekonomik zenginlikleri gelmektedir. Aynı ve nakdî yardımlarla önemli bir bütçeye sahip olan cemiyet, kısa süre içerisinde ülke çapında ve yurt dışında teşkilatını genişletmiştir.

Kuruluş Nizamnamesinde belirtilen amaçlar doğrultusunda on yıl faaliyet gösteren, yaklaşık 607.753.650 kuruş gelir elde eden ve birçok savaş gemisinin alımında büyük pay sahibi olan Donanma Cemiyeti, çalışmalarını Birinci Dünya Savaşı sonu-

na kadar devam ettirmiştir. 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması ile cemiyet üyelerine karşı hükümet nezdinde başlatılan olumsuz propagandalar ve yolsuzluk iddiaları, cemiyetin feshedilme sürecini hızlandırmıştır. Osmanlı Donanma Cemiyeti, 2 Şubat 1919 tarihinde önce Bahriye Nezareti'ne bağlanmış ve 2 Mayıs 1919'da çıkarılan bir kararname ile feshedilmiştir. Cemiyetin mal varlıkları Nisan 1919'da Maliye Nezareti'ne, yazışma evrakları 1928 yılında Türk Tayyare Cemiyeti'ne devredilmiştir. Türk Hava Kurumu ise arşivinde bulunan Donanma Cemiyeti'ne ait tüm belgeleri, 15 Nisan 1942'de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi binası içerisinde kurulan Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi'ne teslim etmiştir.

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi'nde Cemiyet'e ait yaklaşık 175.000 belge bulunmaktadır. Analitik tasnifleri yapılarak dijital ortama aktarılan bu belgeler, TİTE Arşiv Katalogları'nda da yer almaktadır. Bu belgeler arasında cemiyetin kuruluş nizamnamesi başta olmak üzere çok çeşitli yazışmaları, talimatnameleeri, beyannameleri, iane toplama usulleri, makbuzları, üyelik cüzdanları, yevmiye cetvelleri, gemi satın alımına dair evrakları, kayıt defterleri, mektup ve kartpostalları yer almaktadır.

Kaynakça

- Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi. K223, G21, B21-1001; K231, G4, B4001.
- Aysal, Necdet. “Osmanlı Donanma Cemiyeti’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri”. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (ASOS JOURNAL). 2017, C.5, Sayı: 50; 1-23.
- Aysal, Necdet. “Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti”. Atatürk Yolu Dergisi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2018, Sayı: 62; 417-426.
- Dinçer, Hasan. “Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti’nin Kültürel Faaliyetleri”. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (ASOS JOURNAL). 2016, C. 4, Sayı: 30; 474-495.
- Gök, Nurşen. “Donanma Cemiyeti’nin Anadolu’da Örgütlenmesi.” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Özçelik, Selahattin. “Donanma Cemiyeti.” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1987.

Atıf

Aysal, Necdet. “Osmanlı Donanma Cemiyeti”, Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, İstanbul: Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını (ISBN: 978-605-80897-7-8), 2023.

Necdet Aysal, “Osmanlı Donanma Cemiyeti”, Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını (ISBN: 978-605-80897-7-8), İstanbul 2023.